

Dopis č. 6

Praha, 19. 3. 1977

Milý příteli,

opozdil jsem se s tímto dopisem, ale nikoliv svou vinou. Nejspíš proto, abych se nemohl zúčastnit pohřbu svého učitele, profesora Patočky, jsem byl preventivně zadržen na semináři o lidské intersubjektivitě a předveden do Bartolomějské ulice a potom na dva dny umístěn v cele předběžného zadržení v Konviktské ulici. Myslím, že mi tak bylo umožněno doložit svůj vztah k Janu Patočkovi docela důstojným způsobem; také naše Bezpečnost znovu ukázala, pokud bylo v jejích silách, jak aktuální a naprosto nezbytný je zápas o uplatňování základních lidských práv a o dodržování našich zákonů.

Ale nechci dnes hovořit o těchto záležitostech. Raději se budu věnovat něčemu podstatnějšímu. Kdysi ses podívoval tomu, co jsem Ti napsal hned v prvním dopise, že získat vzdělání je důležitější než okamžitá sebestatečnější politická angažovanost; a v posledním svém psaní vzpomínáš na jakýsi můj výrok o tom, že revoluce je velmi pochybná politická metoda, ospravedlnitelná jen v případech krajní nouze. Obě věci po mém soudu mají společný základ, totiž ocenění místa politiky v lidském životě. A právě o tom bych chtěl napsat několik slov.

Především si musíme vyjasnit pojmy. Ať uděláme cokoliv, má to vždy nějaký význam pro život obce; a protože obec se řecky řekne polis, lze říci, že všechno má mimo jiné i politický charakter. V tomto širokém smyslu je všechno politika: způsob, jak pracuji, jak píšu do novin, jak vědecky bádám, jak umělecky tvořím, jak filosofuji, jak se zajímám nebo nezajímám o kulturu, jak se starám o způsob života lidí kolem sebe, o jejich názory, jak se zkrátka podílím svým životem na životě těch druhých a na životě celé společnosti. Ale existuje také užší vymezení politiky: pak ovšem jde o jisté odbornictví, ovládání jistých technik, aplikující poznatky různých oborů psychologie, sociologie, ale také právní vědy, dokonce i estetiky, axiologie, vůbec filosofie atd. atd., ale primárně zaměřené na správu, udržování a vylepšování určitých společensky nezbytných struktur, institucí a organizací. Tzv. nepolitický člověk je v onom prvním, širokém významu také politický; žádná politika čili nepolitičnost je docela určitým typem političnosti, a to typem značně škodlivým a nebezpečným, pokud se stává obecnějším jevem. Škodlivý a nebezpečný je však i opak, totiž hyperpolitičnost, zúžení, resp. redukce všech individuálních i společenských aktivit a funkcí na nějakého politického jmenovatele, přecenění a nepřiměřené zdůraznění politického aspektu všeho, co člověk dělá, tj. misinterpretace politického charakteru veškeré lidské činnosti (či nečinnosti, event. lhostejnosti a nezájmu) ve smyslu širokém jakožto političnosti v úzkém, technickém smyslu. Mezi obojím je však navíc podstatná spojitost: čím víc se prosazuje hyperpolitické posuzování veškeré lidské a občanské aktivity, tím masověji se dosahuje faktické apolitičnosti občanů a pouhého rituálního předstírání tzv. „správné“ (tj. oficiálně propagované) političnosti. Hypertrofie technické politiky je charakteristická pro dnešní svět; jejím produktem a zároveň její mocenskou základnou a přímo zdrojem je absolutní stát, tj. stát dokonale emancipovaný od společnosti a společenského života lidí, jemuž se necítí ani podřízen, ani odpověden, ale který se naopak pokouší organizovat a direktivně usměrňovat podle svých potřeb a kritérií. (Pochopitelně toho lze dosahovat jen relativně, jen do jisté míry; ale to není rozhodující.)

Jak vidíš, takřka samovolně se nám téma přesunulo: začali jsme tím, že je třeba rozlišovat politiku a političnost v širokém významu slova a ve smyslu úzkém, technickém, ale zároveň se ukázalo, že přecenění politiky v technickém smyslu (a ztotožnění s politikou v širokém smyslu) vede k absolutizaci státní moci a že tento trend je charakteristický pro vývoj moderních suverénních států. Zbývá dodat, že demokratické principy vedou logicky k nutnosti tomuto trendu postavit hráze. Jedním z důvodů, proč mnozí přestali věřit v demokratické programy, je dosavadní očividný neúspěch pokusů oné protidemokratické absolutizaci státu účinně zabránit. Pro každý moderní stát je naprostou nezbytností neustále zvyšovat svou moc, a to jak navenek, tak dovnitř. Ani největší státy se nemohou proti celosvětovému vývoji vzepřít a nějak se izolovat, vyhlásit svou neutralitu či neangažovanost. Je tomu tak proto, že žádná diktatura, žádné absolutizované impérium nebude váhat s útokem na takový neutrální nebo neangažovaný stát, jakmile jen se bude cítit sdostatek silné, aby zvítězilo. To má svou imanentní logiku a vůbec to nezáleží na osobách, které takovému impériu stojí v čele. Nic není snadnější, než ve vhodnou chvíli se převratem nebo pučem nebo jakýmkoliv jiným způsobem zbavit nevhodných osob a svěřit vedení jestřábům; ve státě, kde nefungují demokratické struktury nebo kde představují jen povrchový nátěr nebo relikty minulosti, neexistují zábrany a překážky pro takovou náhlou a násilnou změnu (tzv. Machtergreifung). Proto také není absolutně žádný spoleh na takového mezinárodního partnera ani po vojenské, ani po hospodářské stránce. Mezinárodní smlouvy se mohou přes noc stát cárem papíru; a naopak tradiční antagonismy se mohou náhle změnit ve spojenectví. Proto musí každý stát maximálně posilovat svou vojenskou moc; a protože musí dbát také o svou vnitřní „konsolidovanost“, musí neustále posilovat také své prostředky vnitřního donucování a kontroly, tj. především policii. Čím je loajalita občanů menší (z jakýchkoliv příčin), tím větší prostředky se musí vynakládat na armádu a na policii. A protože prevence je důležitější než terapie také ve státní politice, musí stát postupně likvidovat všechna potenciální ohniska samostatného politického uvažování (v širokém smyslu, protože státní moc vždycky má tendenci celou sféru politiky v širokém smyslu považovat za sféru své svrchované kompetence), nekonformity se státní politikou a eventuální kritiky státní politiky. Proto některé organizace likviduje, jiné omezuje a zneškodňuje, jiné přímo ovládá a užívá jich jako „převodních pák“. Nekonformisty, samostatně uvažující a nežádoucí kritiky tak postupně izoluje, zbaví je všech prostředků veřejného působení a donutí nakonec k mlčení (eventuálně je umlčí odsouzením do vězení nebo na nucené práce apod.). Znovu opakují: to je tendence všech moderních států. Jak dalece se tato tendence prosadí, kam až dospěje a kde se zastaví, to nezáleží na státním nebo společenském zřízení, nýbrž na schopnosti občanů rezistovat, tj. nenechat se podvést ani zastrašit. Jinými slovy: technická politika hrozí ovládnout všechny společenský i soukromý život občanstva, a jediná věc, která tomu může bránit, je netechnická, nestátní, neoficiální politika, tj. političnost (politická úroveň) občanů v onom širokém smyslu. Ale v čem vlastně spočívá tato „nepolitická politika“? A jaké možnosti jí vůbec zbývají, když je onou technickou, „mocenskou politikou“ zbavena všech prostředků veřejného vyjádření a uplatnění?

Uvedme příklad, na němž by bylo lze názorně ukázat všechno to, o čem dosud byla řeč. Mám za to, že nejvhodnějším příkladem budou dosavadní peripetie zatím posledního zápasu o uplatnění lidských a občanských práv u nás. Téměř všem z nás byla při vyšetřování nebo výsleších položena otázka: Za koho vůbec mluvíte? To znamená: kdo vás pověřil, poslal,

eventuelně kdo vám za to zaplatil? „Konsolidace“ po 68. roce spočívala v tom, že byla udušena a likvidována všechna spontánní „nepoliticky politická“ občanská iniciativa a že bylo obnoveno a posíleno centrální řízení a centrální kontrola všech organizací, které stát povolil. Proto také nemohla existovat žádná platforma nějakého společenství nebo nějaké organizace, kde by se něco podobného mohlo prodiskutovat a eventuelně odhlasovat. Jakýkoliv pokus o něco podobného musel skončit nezdarem, protože by byl potlačen a znemožněn od samého začátku. Proto signatáři Charty 77 nemají žádné pověření: jsou to „samozvanci“, tj. nikdo je nedelegoval. Kdyby se byli bývali přece jenom sešli a na čemkoliv se usnesli, bylo by to možno označit za protistátní skupinu, neboť by se to stalo mimo státem povolené organizační platformy. Tady vidíme zjevně onu absolutizaci státu: občané nemají právo se sejít na půdě, kterou jim pro to předem stát neposkytl; a nemají se co vyjadřovat, když jim k tomu nedal stát povolení. Kromě toho se chartisté kriticky vyjadřují o četných nezákonnostech. Tím pomlouvají svou zem a zrazují svůj národ. Jsou proto zařazováni do kategorie lidí bez vlasti. Představitelé státu (a jejich kortešové) mluví tedy za vlast, za národ, za celou zem; absolutizace státu a jeho ztotožnění se zemí, s národem a vlastí je zcela zřejmá. Lidé, kteří starostlivě hledí na protidemokratické (a tím zároveň protisocialistické) jevy ve společnosti a ve státě a kteří se odvažují povznést proti tomu svůj hlas, jsou ukřičeni a difamováni jako protisocialistické živly a přísluhovači imperialismu, bezcharakterní zaprodanci, mezinárodní dobrodruzi atd. atd. To vše proto, že pozvedli kritický hlas uvnitř společnosti. Když však někdo pozvedne hlas v zahraničí, nepřipustně se vměšuje do vnitřních záležitostí našeho státu. Takže kritika je nepřipustná, ať přichází zevnitř nebo zvenčí. Zase ona absolutizace státu, která nesnese žádné měřítko a žádné posuzování – leč vlastní.

A do této konfrontace jsou postupně vtahováni další a další občané, kteří se mají onoho honu na čarodějnice zúčastnit. Neznajíce text Charty, mají jej odsoudit. Umělci jsou svoláni ve velkém počtu, aby svým jménem ochránili vlast a národ a celou kulturu před zlovolným útokem chartistů, „lidí bez vlasti“, ztroskotanců a vůbec žalostných figurek. A lidé hlasují, umělci se podpisují (ne všichni, pochopitelně, jsou také potíže). A to právě znamená: házejí za hlavu svou občanskou svobodu, svou spontánní „nepolitickou političnost“ a předstírají politickou loajálnost zvednutím ruky nebo podpisem (o němž pak prohlašují, že to byl jen záznam prezence, nebo bagatelizují jeho význam, „vždyť to celé byl stejně blábol, a proto to taky všichni podepsali“, „jaký by mělo smysl na sebe upozorňovat, stejně jsem už dva roky nedostal v televizi než pár šteků“ atd.). Stát se tím spokojí, protože už mu dávno vůbec nejde o vnitřní přesvědčení občanů (vždyť nemůže spoléhat ani na nějaké vnitřní přesvědčení vedoucích kádrů); jde pouze o akt souhlasu s oficiální linií. A tady jsme u podstaty věci. Spontánní „nepolitická političnost“ je nerozlučně spjata s osobním rozhodováním, se zvažováním důvodů pro a proti, s angažovaností pro správná rozhodnutí a proti rozhodnutím nesprávným, pro pravdu a proti lži; a něco takového je nežádoucí dokonce i v případě souhlasu s oficiálním kurzem. Oficiální kurs se totiž náhodou bude muset změnit na jiný, dokonce opačný – a pak co s přesvědčenými lidmi? Skutečné přesvědčení nelze měnit podle větru a okolností; a tak se – podle oficiální verze – z přesvědčených socialistů a komunistů náhle stávají lidé nenávidící socialismus a antikomunisté, a naopak ze špiónů a zrádců čelní političtí funkcionáři. Může být někdo na pochybách, kde je chyba? Čím mocnější jsou státní orgány, tím víc místo občanů potřebují hadry a onuce. A čím víc lidí je ochotno těmi onucemi být nebo to alespoň předstírat, tím mocnější jsou státní orgány, tím „absolutnější“ a „suverénnější“ je

stát.

Lze proti tomu vůbec něco podniknout? Mám zato, že ano. Situace vůbec není tak fatální, jak se zdá. Všechno vlastně záleží na lidech, na občanech a na občanské iniciativě. To jest na nás. Každý občan, každý člen společnosti musí žárlivě střežit sféru své svobody. Svoboda ovšem nespočívá v tom, že si mohu a smím myslet nebo dokonce dělat, co chci, tedy třeba i nesmysly a hlouposti. Podstatou svobody je oprostění od toho, co mne svírá, co na mně leží jako balvan, co mne nutí a donucuje, ale oprostění k tomu cíli, abych proti svým zájmům (a zájmům své skupiny atd.) volil pravdu, v jejímž světle se teprve ukáže, nakolik mé zájmy byly oprávněné a nakolik neoprávněné; abych volil proti všem návykům a tradicím to nové, které ukazuje do budoucnosti; abych proti výhodám a výsadám, na nichž se třeba sám podílím, volil spravedlnost, a to znamená především spravedlnost pro ty, jimž je upírána, pro slabé, ponížené, přehlížené nebo dokonce diskriminované a pronásledované. A to je ústřední osnova každé nepolitické politiky: veřejně se rozhodnu podle svého nejlepšího vědomí a svědomí – a vyzvu ty druhé, aby se přidali. Nejde na prvním místě o statečnost postoje, nýbrž o ochotu podřídit své myšlení a svůj život pravdě. Solženicyn hluboce viděl základ všeho našeho duchovního a mravního úpadku, když vyzýval k občanskému a lidskému minimu: nelhat, nepodílet se na lži. Ale sluší dodat: není to tak docela snadné. Postavit se za pravdu proti druhým, proti oficiálním místům, proti „nim“, to bychom ještě někdy dokázali. Ale postavit se na stranu pravdy proti sobě? Přestat obelhávat sami sebe? Přestat si lhát do kapsy? Odhodit předsudky a iluze? Být ochoten vidět sebe ve světle pravdy? Beze všech příkras? Připustit si, že tak často bagatelizuji jako bezvýznamné některé své činy, jimiž ve skutečnosti zrazuji pravdu, právo, spravedlnost – a tím svou zem, svou společnost a vposledu sám sebe? Že tak často zachovávám takovou zradou sice vnější zdání slušného života, životní standard apod., ale že za tou fasádou se hroutí samo moje lidství?

A proto je třeba zápasit o větší prostor pro lidství člověka. Proto svádíme zápas o lidská a občanská práva, tj. o prosazení myšlenky, že svým hlavním obsahem a převážnou svou částí je lidský život zakotven mimo stát a mimo jeho kompetenci, že se se státem a se státní politikou dostává do kontaktu jenom svým okrajem a že stát, který to nechce uznat a který se vměšuje do této nejvlastnější domény lidského individuálního i společenského bytí, je špatný stát. Politická lhostejnost a ignorance jen napomáhá takovému nelegitimnímu vměšování státu do lidského života; naproti tomu pravá političnost, pravá občanskost se uplatňuje především a převážně ve sféře, do které státní orgány a státní politika nemají co mluvit.

Tvůj Ladislav Hejránek